

JOSEP PÉREZ

La desruralització del món

La urbanització massiva és un fenomen característic del món contemporani. El pes creixent de la població urbana respecte de la rural juntament amb el declivi de l'agricultura, en termes econòmics relatius, observada en els darrers cinquanta anys, és un canvi radical en l'experiència mil·lenària de la humanitat. Les àrees metropolitanes són l'espai social per excel·lència del nostre temps. El desplaçament de molts territoris rurals n'és l'altre vessant. Aquest article explica una paradoxa: com una nova ruralitat naix, creix i es desenvolupa enmig del procés general d'urbanització.

Les poblacions humanes s'han distribuït al llarg de la història d'una forma discrecional i irregular pel territori, segons la disposició d'aigua, terra fèrtil i la perspectiva d'aliments, entre d'altres, seguint una lògica productiva que condicionava la densitat de població: com més producció, més població hi sobrevivia. La població és dependent de la producció agrària, i aquesta, al seu torn, de la climatologia i les condicions canviants de l'hàbitat. Les grans sequeres i gelades solen generar collites catastròfiques, desabastiment alimentari, fam i sovint migracions.

Migrar és una acció tan natural que, de fet, és una de les forces de l'evolució, com la selecció natural. És tan vell com els homínids. Des d'una perspectiva històrica, les causes en poden ser la restricció dels recursos o el contrari, l'excés de demanda, la superpoblació. El resultat és el mateix, un nou reequilibri de l'ecosistema

Josep Pérez és professor del Departament de Sociologia i Antropologia Social de la Universitat de València, especialitzat en sociologia agrària. Actualment és assessor de la Presidència de les Corts Valencianes

natural i el desarrelament, una pèrdua irrecuperable de capital humà, de patrimoni cultural, d'artesania i sabers tàcits, d'ús i utilitat seculars.

Vivim en un món extremadament mòbil, on la migració és una dimensió inevitable del desenvolupament humà, atès que la distribució de les oportunitats és desigual, tot i que, globalment, no hi augmenten des de fa 50 anys. Cada any migren uns mil milions de persones; 3 de cada 4 dins de les fronteres del seu país: 740 milions. Les dones són majoria en les migracions curtes, rural-urbanes. L'informe *Human Development Report* (2009) ratificava *The Laws of Migration* de Ravenstein quan, cent anys abans, afirmava que les migracions més grosses són de trajectòria curta i van de les àrees rurals als centres de comerç i indústria, en les quals hi predominen dones; mentre que passa el contrari en els de llarga distància, que són protagonitzades per homes.

Les ciutats són llocs on persones estranyes —que no es coneixen entre elles— interactuen i aprenen a conviure. Els humans som bàsicament urbans, atès que la majoria (55%) vivim en ciutats de més de 10.000 habitants. Les regions més urbanitzades es troben a Amèrica, Europa i Oceania, però el procés d'urbanització a la Xina ha agafat una embranzida impressionant. Tant a l'Amèrica Llatina com a l'Àfrica s'han configurat megalòpolis enormes. El canvi gradual de residència de les poblacions rurals a urbanes, el procés d'urbanització, s'ha accelerat. Mentre el nombre d'humans creixia des dels anys cinquanta del segle passat, les ciutats encara ho feien més ràpidament. La població urbana supera els 4.200 milions i 1 persona de cada 8 habita en 33 megaciutats (de més de 20 milions d'habitants), segons Nacions Unides. I més encara, dos terços dels humans residiran en urbs l'any 2050. Aquest creixement es concentrarà a l'Índia, la Xina i Nigèria d'acord amb les previsions de l'ONU. Moltes ciutats del planeta esdevenen campaments de refugiats per als desnonats de la vida rural. Sort que la meitat de la població del planeta encara resideix en assentaments menors de 500.000 habitants.

Comprendre les grans tendències és bàsic per afrontar els reptes derivats de l'explosió demogràfica global —i del despoblament local—, de la desigualtat creixent i de la proximitat del col·lapse mediambiental. Molts països tenen desafiaments enormes davant les necessitats creixents d'habitatge, mobilitat, energia, infraestructures... com l'ocupació o els serveis essencials (educació, salut, transport...). Com s'hi podrà fer front sense desatendre les carències dels habitants rurals, de la població dispersa pel territori? La distribució desigual de les oportunitats entre la ciutadania, així com la discriminació en l'accés als béns i equipaments públics, apunten a la desigualtat territorial com a causa primera dels desequilibris poblacionals.

A Espanya, dos terços de la població és urbana; la resta, uns 14 milions, resideixen als municipis rurals, entre els quals n'hi ha 1.840 considerats «en risc de despoblació irreversible». L'INE preveu que Espanya perdrà habitants en els pròxims 15 anys a causa de l'envelliment; tres quartes parts d'aquestes pèrdues es produiran als municipis rurals, on envelliment i grau de dependència és relativament major. Hi ha 1.286 municipis que no arriben al centenar d'habitants, i es concentren en l'anomenada Serralada Celtibèrica, un territori interior peninsular que abasta les províncies de Burgos, Segovia, Sòria, Guadalajara, Conca; la Rioja, Terol, Saragossa i, alerta, les comarques interiors de València i Castelló. És un territori enorme on viuen mig milió de persones, amb una densitat de població anormalment baixa: 7,3 h./km². Excepte a Lapònia, no hi ha una altra regió tan buida a Europa. Paco Cerdà ha deixat constància de la *demotanasia* en el seu llibre *Los últimos. Voces de la Laponia española*.

Les Corts Valencianes aprovaren el 23 de febrer de 2018, de forma unànime, donar suport al Projecte Serralada Celtibèrica, per ser el territori més amenaçat, despoplat i envellit de la UE, atenent als requisits del Parlament Europeu per als estímuls de la «política de cohesió». Els organismes europeus, el Govern espanyol; el Congrés dels diputats, la Federació Espanyola de Municipis i Províncies (FEMP), la conferència de presidències dels parlaments i de les comunitats autònomes, el Consell Econòmic Social (CES) i diverses administracions i interlocutors alerten de la previsible extinció de milers de pobles i dels eventuals remeis, si és que no és ja massa tard.

DESEQUILIBRIS EN LA RURALITAT, EL CAS VALENCIÀ

Si considerem, en el territori rural valencià, el conjunt dels termes municipals amb una població censada inferior als 5.000 habitants, mig milió de valencians habiten en el medi rural, un 10% aproximadament; dels 542 municipis, hi ha 158 ciutats i 384 municipis rurals. Això no obstant, no tots els pobles petits són d'aquesta categoria, ja que cal considerar-ne la proximitat o la integració urbana, entre d'altres.

El despoblament és un símptoma. La regressió demogràfica a les comarques més perifèriques ve de lluny, encara que els efectes alarmen ara. Segons l'Institut Valencià d'Estadística, totes les comarques interiors de les províncies de Castelló i de València fa dècades que estan en una situació de declivi demogràfic. Són les comarques dels Ports, l'Alt Maestrat, l'Alcalatén, l'Alt Millars i Palància; i dels Serrens, Utiel-Requena, la Vall d'Aiora-Cofrents i el Racó d'Ademús, i algunes localitats de la Marina Alta, l'Alcoià i el Comtat. El mapa de la densitat poblacional establert per Joan Carles Membrado il·lustra, a grans trets, una taxonomia comarcal que varia des de les zones interiors de baixa densitat, amb uns 25h/km², fins a les

zones litorals, més densament poblades. Totes aquestes comarques presenten un creixement vegetatiu negatiu. Són socialment insostenibles uns 120 municipis (la majoria a la província de Castelló). Però, ni estan tots els municipis valencians socialment insostenibles ni es troben en declivi tots els pobles d'aquestes comarques. N'hi ha excepcions, com ara Requena, Utiel i Morella.

L'àmbit rural més remot s'ha buidat. A la pèrdua poblacional quantitativa, cal afegir-hi l'envelliment i la masculinització, endèmics en els nuclis de població més petits, aïllats i allunyats de les ciutats. En efecte, la regressió demogràfica de les comarques interiors és el resultat d'un procés de migració massiva i selectiva, llarg i constant. Tot i que devers els anys vuitanta el degoteig pel desarrelament era subtil, en el cas dels joves i de les dones joves no s'ha aturat.

Si bé és cert que la ruralitat valenciana, a grans trets, està poc masculinitzada comparada amb Galícia, Castella i Aragó, la realitat dels municipis valencians inferiors a 5.000 habitants és ben diferent: ací la ràtio de masculinitat és elevada, ja que en els estrats fèrtils, entre 30 i 40 anys, la situació és greu. En les edats crítiques per a la reproducció encara s'agreuja més quan els municipis són més petits. Mentre que en municipis de menys de 5.000 h., per cada 100 homes hi ha unes 90 dones en la cohort de 25-29 anys, i baixa cap a les 85 dones (per 100 homes) en la franja de 35-39 anys, la raó de masculinitat s'hi agreuja a mesura que disminueix la grandària del poble: als municipis menors de 500 habitants, de mitjana no hi ha ni 80 dones (per cada 100 homes) en l'edat de 25-29 anys, i, el que és més greu, en la cohort de 35-39 anys a penes hi ha 75 dones per 100 homes.

Segons les dades del padró municipal (INE, 2010), en els municipis rurals valencians (descomptades les 158 ciutats de més de 5.000 h.), hi ha 180.000 persones entre 25 i 49 anys. Si s'agrupen per sexes i edat (grups quinquennals) s'hi observarà, en primer lloc, que hi ha un dèficit d'un 11.210 dones en proporció als homes (95.129 homes / 83.919 dones); i aquest dèficit és en totes les cohorts.

DESARRELAMENT RURAL

Hem vist que al País Valencià, com més petit és el poble, més gran és el desequilibri demogràfic, cosa que s'agreuja per l'envelliment i el grau de masculinització en les edats clau per a la reproducció, i és extrema quan no hi ha un mínim de 25 parelles en edat fèrtil. I dues consideracions més: com més aïllats o remots són els pobles, més grans són les carències —per l'absència tant de l'Estat com dels mercats—, i per tant, la pressió objectiva per migrar és més gran. El contrari passa quan els pobles són més pròxims a la ciutat, on augmenta la probabilitat d'arrelament i d'interactuar amb el nucli urbà.

És cert que la població de fet no és la població de dret. El nombre d'habitants censats reflecteix la quantitat de persones empadronades, un tràmit que no es realitza sempre al moment que una persona canvia de residència. Poden haver-hi persones vivint anys a la ciutat, tot i que continuen empadronades —arrelades— al poble. I a l'inrevés, urbans que per motius diversos s'empadronen a la segona residència rural. La perspectiva quantitativa té molts avantatges i algunes limitacions a l'hora d'observar aquest epifenomen social de causes i motivacions complexes. Això no obstant, en períodes de recessió econòmica, el desequilibri genèsic en els fluxos cap a la ciutat poden minvar, atès que les oportunitats de treball són menors i que molta gent torna al poble (refugi familiar). El contrari pot passar amb els joves urbans sense vincles i trajectòries sòlides.

L'Agenda Valenciana Antidespoblament (AVANT), que cataloga els municipis rurals a partir d'una sèrie d'indicadors demogràfics, adverteix que hi ha 125 localitats en risc alt o molt alt,¹ i reconeix que és un «problema complex», què exigeix l'acció coordinada de tota l'Administració. La consellera Elena Cebrián pilota el pla integral de la Generalitat, amb el suport de la Direcció General d'Administració Pública. Els criteris de classificació tenen cinc indicadors: densitat de població, creixement demogràfic, saldo migratori, envelliment i índex de dependència.

La taxonomia dels municipis segons el risc condiona les ajudes públiques que el president Puig —originari dels Ports de Morella— anuncia per a la seua pervivència: «No ens podem permetre aquests desequilibris territorials i socials si volem aspirar a un futur millor; hem d'aconseguir fer *atractiu* viure als pobles». És clar, la cohesió social i territorial, reduir els desequilibris per garantir la igualtat d'oportunitats, és una obligació política, un compromís del Consell. Ara bé, fer *atractiu* viure en els pobles és una altra cosa. Més atractiu, per a qui? Per als visitants o per als residents?

L'hàbitat rural remet genèricament a un tipus d'habitant, un estil de vida i un tipus d'activitat predominant: l'agrària. No hi ha cap definició satisfactòria, però. En general, es consideren els pobles aïllats (mobilitat i connectivitat), de baixa densitat de població i poca dotació de recursos públics (educatius, sanitaris, culturals). El concepte perifèria sembla adient per descriure l'habitat i els hàbits rurals: municipis petits, allunyats, remots, incomunicats, en molts sentits perifèrics. Mai s'havien

¹ La majoria dels casos són petites poblacions (d'un centenar d'habitants o poc més), llevat d'Aras de los Olmos, Bejis, Bicorn, Calles, Castell de Castells, Castellfabib, Catí, Cervera, Cortes de Arenoso, Cortes de Pallars, Culla, Dos Aguas, El Toro, Jalance, Jarafuel, Millares, Penàguila, Quesa, Teresa de Cofrentes, Titaguas, Vilanova d'Alcolea, Villahermosa del Rio, Villargordo de Cabriel, Vistabella, Xert, Zarra

fet tants esforços per evitar el despoblament ni tantes iniciatives (d'ocupació, escolars, de serveis socials...).

El despoblament ha entrat en l'agenda pública. Benvingudes siguen les accions si contribueixen a resoldre un problema que s'arrossega des de fa dos-cents anys, adverteix un expert. És clar que es tracta d'una qüestió complexa, que no té una solució senzilla, que ve de lluny, cosa que exigeix rigor en el diagnòstic per no repetir errors i encertar en les solucions.

La zona zero del despoblament es manifesta en uns territoris on fa dècades que el saldo d'entrades i eixides, igual que la resta entre naixements i defuncions, és negatiu. Els efectes s'han dilatat en el temps, tant com les alarmes socials. En condicions *caeteris paribus* i en la ruralitat extrema, potser la petjada humana s'esborrarà amb la defunció de la darrera generació. En el segle XX ja ha passat en un centenar de despoblats valencians.

«No cabe duda de que la ciudad triunfa, la ciudad reina, la ciudad impera como Ángel Exterminador», advertia l'antropòleg Julio Caro Baroja. La perspectiva de l'extinció d'un centenar de pobles és un trauma col·lectiu, per les conseqüències patrimonials, culturals, econòmiques i morals. És un advertiment a petita escala, un signe dels temps que invita a reflexionar i, si de cas, a reaccionar globalment; també a concentrar els esforços en estratègies viables, sostenibles; conscients que la probabilitat de recuperar-los és ben escassa, si no nul·la, malauradament. Hi ha però diverses ruralitats, diferents situacions de risc i de resposta, segons contextos i dimensions del desenvolupament territorial, que hi caldrà considerar. Anem a pams.

EL PROCÉS D'URBANITZACIÓ

Louis Wirth sostenia en un text clàssic (*Urbanism as a Way of Life*, 1938) que el fet característic dels temps moderns és la concentració de l'espècie humana en aglomeracions gegantines, que irradien les idees i pràctiques que anomenen *civilització*, i al voltant de les quals hi ha centres menors, dependents. La modernitat és un període històric que s'inicia a Europa pels volts dels segles XVII i XVIII amb la Il·lustració i remet al canvi estructural gradual i irreversible que donà lloc a l'expansió mundial del sistema capitalista i al desenvolupament polític, científic, tecnològic... Les primeres conseqüències del procés de modernització, però, són poblacionals: migracions massives, concentració urbana i expansió de la població (l'anomenada transició demogràfica).

L'actual —i aparent— dicotomia entre la ciutat i el camp no es pot entendre sense la referència a la seua gènesi històrica i al seu context. Entre els elements característics de la ciutat, Max Weber destacava la funció de plaça-mercat en la

zona d'influència; la grandària i l'estructura productiva, amb el predomini de l'activitat industrial i mercantil. La història humana es defineix per una successió de fases evolutives: l'agrària, la industrial i la urbana, sostenia Henri Lefebvre (*D'allò rural a allò urbà*, 1972). La ciutat política (medieval) donarà pas a la ciutat mercantil, que serà transformada per la revolució industrial. I després vindrà la urbanització generalitzada.

En aquesta seqüència hi ha una fase crítica: la subordinació de l'agricultura a la indústria. És el que Marx i Engels anomenen «el punt de partida» del nou desenvolupament de la història social, en què «el capitalisme sotmet el camp a la ciutat». La subordinació rural naixeria de la divisió social del treball i la propietat privada, amb la victòria de la ciutat comercial sobre el camp. En efecte, és en la ciutat feudal, centre militar-administratiu, on se separa el treball industrial i mercantil o comercial de les activitats agràries. L'intercanvi pren més força que el valor dels aliments, la qual cosa donarà pas a la secular dependència del camp a la ciutat. Dependència i subordinació.

Amb la revolució industrial, el llarg procés anomenat èxode rural que s'ha donat fins fa poc ha comportat canviar el poble, el llogaret o el mas, per la fàbrica, en nom del progrés. El medi rural, exèrcit laboral de reserva, havia de contribuir a la cristallització de la societat industrial-urbana, pròspera.

El sistema urbà té els orígens en el segle XIX, amb el triomf burgès i el binomi urbà-industrial a Espanya. En el cas valencià hi ha un fet que caracteritza poderosament l'arrencada de la història contemporània segons Joan F. Mira, que és l'explosió demogràfica que es va produir al llarg del segle XVIII, coincidint amb les observacions de Cavanilles: «Se multiplicaron los frutos y a proporción fue creciendo el número de vivientes». El creixement de les ciutats, tot i ser extraordinari en aquesta etapa, va ser àmpliament superat pel de moltes zones rurals, en remarcarà Mira. El segle XIX serà una època productiva en què els nuclis rurals tornen a ser reocupats i la població augmenta, amb la creixent superfície agrària útil (cereals, vinya, fruiters de secà, hortalisses i cítrics o arròs, en zones litorals). La indústria tèxtil comença a donar els primers passos, alhora que decau la de la seda. Alcoi, Cocentaina, Morella i les Valls del Vinalopó seran els primers pols industrials.

La desigualtat demogràfica entre l'interior i el litoral s'iniciarà a partir de 1910, amb desplaçaments massius cap a les zones d'agricultura rendible, o cap a les grans ciutats (València o Barcelona) i a poc a poc, la població valenciana anirà esdevenint bàsicament urbana. Tot i això, les confrontacions bèl·liques dels anys trenta i quaranta, i la política autàrquica del franquisme, activarien una reagrarització puntual, que minvaria cap als anys seixanta amb el *desarrollismo* i l'espectacular atracció de

les àrees metropolitanes: en només una dècada (1955-1965) l'Espanya agrària dona pas a l'Espanya urbana. Aquesta segona onada migratòria del segle (anys seixanta) seria més decisiva per al desenvolupament industrial, un procés retardat però ràpid al País Valencià: en només 10 anys, l'activitat industrial hi superarà l'agricultura. I l'atracció urbana aprofundirà el desequilibri demogràfic, la dicotomia interior-litoral (excepte a l'Alcoià i les Valls del Vinalopó).

L'ocupació agrària també declinaria pel procés de mecanització, en substituir el model productiu tradicional, basat en l'economia de subsistència i tracció animal. En *Els valencians i la terra* (1978), Joan F. Mira descriu com les àrees importants d'expansió industrial i urbana exerceixen un paper d'absorció de mà d'obra de comunitats rurals veïnes i, com a conseqüència, «un nombre creixent de comunitats rurals van quedant dins l'esfera del nucli més desenvolupats, sense que aquesta integració econòmica haja de tenir necessàriament la contrapartida negativa de l'emigració». Hi ha qui hi va a treballar i torna de nit al poble.

A partir dels anys seixanta l'activitat industrial emergent, turística i de la construcció, combinada amb la difusió dels mitjans actuals de transport, aportaria un ampli ventall d'oportunitats laborals i econòmiques que amplien a poc a poc el radi d'influència territorial: els centres d'activitat no agrària —viles i ciutats— estenen la seua força d'atracció sobre una àrea cada vegada més extensa. Mira ho explica millor: «La distribució rural-urbana de la població ha quedat, doncs, fonamentalment alterada en el transcurs del mig segle [...]: la major part de les àrees rurals són cada vegada més rurals, enfront d'unes àrees urbanes cada vegada més urbanes». La ruralitat avança pel contrast amb la urbanització.

L'energia fòssil substituirà paulatinament cavalls i mules, que malgrat l'arrelament i utilitat, comencen a desaparèixer dels nostres paisatges. És l'inici de la desagrarització, un procés que significarà una pèrdua relativa d'importància social, econòmica, política i cultural de les activitats agràries, i l'afebliment de les institucions socials relacionades, les quals esdevindran anacròniques. Representa també una ruptura en la relació unívoca entre ruralitat i agricultura, que, tot i que semblen conceptes sinònims, no ho són.

RURALITATS EMERGENTS

El mot *rural* és més adjectiu que no substantiu. La ruralia és una construcció social, intersubjectiva i dinàmica, que, paradoxalment, naix i es desenvolupa alhora que el món modern, urbà per excel·lència. És a dir, allò que la modernitat anomenarà rural, apareix amb el procés d'industrialització, en la mesura en què s'expandeix el món urbà.

La ruralitat s'ha caracteritzat per la proximitat a la natura, en contraposició a l'artifici urbà, que representa un control major: civilització. És interessant recordar la definició d'urbanització de Wirth: «és l'encís que la ciutat exerceix amb el poder de les seues institucions, a través dels significats que circulen pels mitjans de comunicació i transport». La *fascinació* urbana, per a Bourdieu, és un bon exemple d'internalització dels valors dominants, els quals atribueixen significats positius a l'estil de vida urbana, paradigma de modernitat, mentre que allò rural esdevindrà folk, relíquia, reducte del passat, fòssil. La fugida dels pobles seria un efecte de la dominació simbòlica, atès que s'observa en persones desarelades, prèviament «con-vençudes», convertides als atractius urbans.

Ara bé, hi ha alguns fets nous. Els joves rurals ja no fugen dels pobles, si poden, ni per la via laboral ni per l'educativa (fugida il·lustrada). Ara en són molts els qui es desplacen, treballen fora i tornen al poble els caps de setmana, o fins i tot a la nit. Les generacions que mantenen vius els pobles solen treballar fora. Una dualitat complementària, més que no excloent. En les societats contemporànies, l'increment de la mobilitat i les interaccions muden els significats de la ruralitat i minven les diferències rural-urbanes, alhora que s'insinua un procés en què les grans ciutats perden atractiu, i nombre d'habitants, en favor dels pobles pròxims. La imatge de la ciutat com a espai de llibertat i paradigma d'oportunitats s'ensorra, com a conseqüència del procés de concentració. I el vincle mil·lenari entre civilització i barbàrie (entre ciutat i camp) s'ha invertit. La vida de les ciutats ara sembla líquida, caracteritzada per «una por omnipresent», segons Zygmunt Bauman, per la inseguretats personal, l'individualisme radical i la precarietat. De l'associació entre progrés i ciutat, al fatalisme urbà. Com diu Bauman: «El progrés, antany la manifestació més extrema d'optimisme radical i promesa d'una felicitat universalment compartida i duradora, s'ha desplaçat al pol d'expectatives oposat, de caire distòpic i fatalista». Les noves funcions postproductives del medi rural expressen un canvi en les relacions de subordinació del camp a la ciutat; l'hipermobilitat i l'automobilitat determinen i faciliten les pautes quotidianes en les poblacions rurals, l'accés als mercats de treball i als serveis; també l'assentament de nous residents (*commuters*), en funció del nou atractiu de la vida rural. D'acord amb les observacions de Cecília Díaz, s'ha passat d'una subordinació forta, on la ruralia era definida per les carències en comparació a la ciutat, a una relació més simbiòtica, «toi i que es manté la dominació material —la ciutat continua sent la proveïdora de recursos d'oci, d'ocupació, de relació i de consum—, s'ha trencat la subordinació simbòlica».

Les noves pautes d'oci i consum vinculen ruralitat i qualitat de vida, contràriament al que passava històricament quan la gent es refugiava a la ciutat, fugint de

l'arbitrarietat i la impunitat. La tranquil·litat, la seguretat, la natura, són atributs que se situen en el cor de les preferències urbanes i expressen l'atractiu emergent de la ruralitat i la natura; representen un canvi en la funció i l'ús del territori. Els neorurals són una altra mostra de rebuig a l'estil de vida urbana, de (post)modernisme crític. La difusió dels valors postmoderns afavoreix també la funció que la ruralitat pot fer d'ancoratge en la recerca d'atributs d'identitat. És a dir, representen una ruptura amb els significats tradicionals de la ruralitat, i són útils en la reconstrucció d'identitats locals, la qual cosa s'observarà en la simbologia de marques i establiments urbans d'última moda; s'advertirà en l'exposició d'elements que apel·len a ruralitat: basquets, caixons, sacs; corda d'espart, de cànem; eines, tonells, taules, troncs, bigues de fusta, en lloc de vidre, alumini o acer. Es tracta d'una ruralitat simulada que situa una franquícia en la ment del consumidor com si fora un establiment tradicional, antic, de qualitat, de confiança.

La ruralia —com li agradava dir a l'etnobotànic Joan Pellicer— és una construcció social, com el gènere; dinàmica, que s'insereix en processos culturals globals, que creix al ritme que la societat s'urbanitza, en contraposició, alhora que contribueix a la diferenciació local, en ser receptora i productora de significats. Aquest interès per la diferència en un món cada vegada més homogeni i uniforme, és propi de les societats postmodernes i s'observa, efectivament, associat a la recerca d'identitat. Segons Manuel Castells, «en un món globalitzat com l'actual, les persones s'afermen a la identitat com a font de sentit de les seues vides. Com més abstracte es fa el poder dels fluxos globals de capital, tecnologia i informació, més concretament s'hi aferma l'experiència compartida en el territori, la història, la llengua...».

De manera que les activitats i els objectes rurals cobren atractiu en les societats contemporànies. I allò rural deixa de ser considerat anacrònic, antic, tancat, per a esdevenir atribut d'identitat, d'arrelament, dipositari de memòria col·lectiva, escenari de sociabilitat; espai de qualitat de vida i d'exercici d'estils de vida diferenciats.

A TALL DE CONCLUSIÓ

L'accelerat procés d'industrialització observat en el darrer mig segle, en el cas valencià, ha aprofundit en una distribució desigual de les oportunitats entre el centre (litoral) i la perifèria (interior). El procés modernitzador i d'expansió demogràfica ha comportant la concentració urbana d'una banda, i la desertització d'amplis territoris, d'una altra. Hi ha, per sort, la xarxa de ciutats grans o mitjanes, unes 158, que conviuen amb 384 municipis menors, un centenar dels quals estan en perill. L'èxode rural fou tan massiu i selectiu, que les localitats més perifèriques no han

mantingut el reemplaçament generacional durant dècades, a causa d'unes taxes de natalitat baixes per l'envelliment i la masculinització del seu escàs nombre d'habitants. La despoblació i la ruralitat han entrat en l'agenda pública.

Les migracions expliquen les relacions de conflicte i subordinació entre camp i ciutat. La ruralitat apareix amb el procés d'industrialització, amb la concentració urbana i en la mesura en què s'expandeix el món urbà; emergeix alhora que les societats s'urbanitzen i desruralitzen, en favor de la indústria i el sector terciari. Agricultura i ruralitat no són sinònims. Paradoxalment, en les societats postindustrials la ruralitat cobra valors positius, alhora que augmenta la comunicació bidireccional en la societat salarial i itinerant. La relació entre els espais urbans i rurals ara és més simbiòtica. En els municipis més remots i aïllats, els efectes del procés de modernització són més visibles i potser irreversibles. Les administracions públiques afronten el repte del despoblament amb més intenció i recursos que mai, amb dos objectius: alleugerir els desequilibris en la distribució dels béns i serveis públics i, segon, millorar l'atractiu de la vida en els pobles.

La ruralitat és diversa, en els significats, en els discursos, en les expressions i també en la realitat territorial. És sinònim de territori allunyat del centre, perifèric, per la qual cosa la primera resposta hauria de ser resoldre l'aïllament, la incomunicació. Més que repoblar, cal aturar-hi l'expulsió causada per l'absència de serveis essencials per a la vida quotidiana, per manca de transport públic o de connexió a la xarxa d'Internet: la connectivitat és urgent, estratègica en el cas del jovent, determinant del despoblament. No és discutible la persistència de la discriminació de la joventut rural en l'accés a les telecomunicacions. No hi tenen les mateixes oportunitats que els joves urbans. I no sols pels entrebancs en l'accessibilitat a les finestres globals, si no perquè el món se n'ha allunyat, localitzant serveis públics i privats en la capital o en la capçalera comarcal.

La despoblació és un símptoma que no respon directament al desequilibri genètic, sinó a l'absència de serveis, a la carència relativa, al contrast. El despoblament és una oportunitat, perquè mostra no sols la percepció d'una dolència territorial, d'un desequilibri; la despoblació no és la malaltia a curar, sinó que cal tractar-ne les causes: la desigualtat territorial que s'expressa i agreuja més en la perifèria. No és el despoblament; és la democràcia. El dret a la igualtat de tracte en l'administració de béns i serveis públics. Si es vol moderar la concentració excessiva de la població i l'equilibri en el territori, s'han de millorar les condicions de prestació dels serveis bàsics, assegurant-ne l'accessibilitat sense cap discriminació, tot i que siga en formats adaptats a territoris de baixa densitat i dispersió poblacional.

La despoblació no és negativa *per se*, pot tenir efectes positius, com ara la descongestió de l'oferta, la proximitat a l'entorn natural, la qualitat mediambiental, la disponibilitat d'habitatge, el cost de la vida, l'accessibilitat als mercats de treball, l'autosuficiència en la producció alimentària, energètica, i les relacions personals de proximitat, la qualitat de vida. Les trajectòries personals i familiars, els projectes de vida no haurien de restar condicionats per entorns hostils. No hauria de vincular-se a l'absència d'uns serveis públics. Aquesta hauria de ser l'estratègia principal contra la despoblació, pel que fa a les mesures higièniques. Això hi ha de quedar garantit. Si el primer objectiu era reduir el desequilibri territorial, tal com s'ha vist, el segon és millorar «l'atractiu de la vida en els pobles». Si la primera és una dimensió objectiva (numèrica), la segona és subjectiva.

La ruralitat és una construcció social, que apareix quan les societats s'urbanitzen i canvia amb el temps, igual que els atributs urbans. Per què les persones desitgen viure ací o allí? Per què es muden d'hàbitat? Les preguntes tenen respostes, que s'han referit anteriorment, com ara l'afebliment dels incentius per marxar del poble (la fascinació urbana) i a l'inrevés, la pèrdua dels atractius urbans. És el marc de possibilitats vitals i l'avaluació que se'n fa, tot i que varia segons contextos geogràfics, culturals o generacionals.

No hi ha una sola ruralitat, ni un remei únic per a totes les poblacions rurals. Hi ha exemples de respostes positives, de recuperació i reviscolament amb iniciatives innovadores, interessants. Hi ha casos en què s'ha aturat la regressió, que no perden població; d'altres que n'han rebut de fora, siga per viure-hi (famílies migrants) o residents temporals; són neorurals pel teletreball, retirats estrangers o parelles joves que s'instal·len. Hi ha qui va els caps de setmana i per vacances, d'altres perquè han retornat al poble en jubilar-se. Hi ha pobles que espavilen, amb iniciativa; d'altres esperen l'impuls de programes europeus, de les institucions o la demanda turística. Uns i altres trobaran una via —o no— de resiliència, per assegurar-se el patrimoni heretat.

Hi ha motius per pensar que el nou atractiu de la ruralitat, tot i les seues contradiccions, és una oportunitat per mantenir l'equilibri i la cohesió territorial, atès que els principals reptes globals del segle XXI (ambientals, energètics, d'alimentació, salut, cohesió i participació social, tolerància a la diversitat) poden ser afrontats a l'escala local amb més garanties que en cap altre temps passat. ◀